

Gør medbestemmelse en forskel?

– jobplaner, medbestemmelse og aktiveringspolitikens potentielle gavnlige virkninger

Karen Nielsen Breidahl & Sanne Lund Clement

Objektive effektmålinger viser ingen, i bedste fald sporadiske og svage effekter af aktivering på chancen for at opnå beskæftigelse. Studier af effekten på sociale faktorer som eksempelvis selvtillid er heller ikke entydige, enkelte finder her ligefrem negative effekter. Kigger vi på processen i stedet for blot at se på outcome – eller mere præcist: på deltagernes egen vurdering af processen og på deres egen vurdering af outcome – så tegner der sig imidlertid et noget andet billede. Vores analyser viser nemlig, at de ledige, der har den opfattelse, at de selv har været inddraget i processen og selv har haft et medansvar for indholdet i deres individuelle jobplan og dermed også i deres aktiveringsforløb, også i betydelig grad har et mere positivt syn på effekterne af aktiveringsdeltagelsen, uanset hvilken type aktivering, de har deltaget i.

Den danske arbejdsmarkedspolitik er i de senere årtier blevet ændret markant, og ofte fremhæves arbejdsmarkedsreformen fra 1993 som den, der stadfæstede skiftet fra en passiv til en mere aktiv arbejdsmarkedspolitik (se bl.a. Larsen & Andersen 2004). I forbindelse med denne reform blev også de såkaldte 'individuelle handlingsplaner' lanceret (med virkning fra den 1.1 1994). Dette nye arbejdsmarkedspolitiske instrument bestod af en skriftlig aftale mellem den ledige og systemet (AF/kommunen), og ambitionen var, at den både skulle afspejle den lediges ønsker og behov samt arbejdsmarkedets behov efter arbejdskraft (se bl.a. Langager 1997, 35).

Som led i arbejdsmarkedsreformen 'Flere i Arbejde' fra 2003 blev 'individuelle handlingsplaner' erstattet med 'jobplaner'. Det var ikke blot benævnelsen, men også indholdet i planerne som blev ændret. Såle-

des blev det direkte jobfokus styrket, mens vægtningen af den lediges beskæftigelsesønsker i udarbejdelsen af planen fik mindre betydning. Dette skal ses i sammenhæng med, at principperne om 'social disciplinering' og 'work first' er slået mere igennem i den danske aktiveringspolitik siden regeringsskiftet i 2001, mens principperne om 'social investment' og 'social integration' er trængt mere i baggrunden. Det har bl.a. udmøntet sig i, at ledige – også med problemer udover ledighed – i stigende grad er blevet mødt med skærpede krav om aktiveringsdeltagelse, konkrete jobanvisninger er kommet mere i fokus, og brugen af uddannelsesaktiviteter er blevet nedjusteret (se bl.a. Jørgensen 2008; Breidahl & Clement 2011).

Dette har dog ikke ændret på at brugen af 'planer' som et arbejdsmarkedspolitik instrument – før såvel som efter 2003 – hviler på et rationale om, at ledige aktivt skulle

deltage i tilrettelæggelsen af deres egen tilbagevenden til arbejdsmarkedet, og at der lægges op til en individ- og behovsorienteret indsats med rum for medbestemmelse, hvor inddragelsen i myndighedsudøvelsen sker gennem brug af dialog og samtale (Born & Jensen 2008).

Det store spørgsmål er selvfølgelig, om der reelt finder medbestemmelse og borgerinddragelse sted. Det er et tema, som er blevet belyst i en række dansk undersøgelser. De finder bl.a., at mange oplever medbestemmelse – men ikke alle – samt at de ledige, der er mest tilfredse med planen og dens indhold også er dem, som – efter eget udsagn – har været inddraget i udarbejdelsen af deres egen job/-handlingsplan (se bl.a. Langager 1997; Eskelinen et al. 2002; Olesen 2001).

Nærværende artikel går et skridt videre ved at rejse spørgsmålet, om det at have medbestemmelse på udarbejdelsen af egen jobplan også har betydning for lediges efterfølgende chancer for at vende tilbage til (eller få fodfæste på) arbejdsmarkedet. Dette spørgsmål belyses med afsæt i en repræsentativ surveyundersøgelse fra 2006/2007 blandt langtidsledige modtagere af dagpenge og kontanthjælp (der er klassificeret som stående til rådighed for arbejdsmarkedet).

Mere konkret sammenkædes lediges oplevelse af at have haft indflydelse/medbestemmelse på egen jobplan med oplevelsen af at have fået noget positivt ud af aktiveringsdeltagelsen – defineret som oplevelsen af forbedrede jobmuligheder og en styrkelse af selvtilliden. Ser vi tendenser til, at dem der har oplevet medbestemmelse på udarbejdelsen af deres jobplan også har en signifikant mere positiv og konstruktiv oplevelse af aktiveringsdeltagelsen udfald? Og er det også tilfældet, når der tages højde for de lediges alder, uddannelse, helbred, orientering mod arbejdsmarkedet, karakteren af de(t) aktiveringstilbud den opgældende har deltaget i etc.?

Artiklen sigter derfor ikke mod at måle 'effekter' i klassisk statistisk forstand, men i stedet at undersøge om 'medbestemmelse gør en forskel' med afsæt i de lediges subjektive vurderinger. At anlægge et sådant perspektiv har nogle metodiske komplikationer, som vi kommer nærmere ind på.

Det at koble lediges oplevelse af 'processen' med oplevelsen af aktiveringsdeltagelsens 'udfald' er ikke blevet viet særlig meget opmærksomhed i de foreliggende danske undersøgelser. Det kan undre, da brugen af jobplaner netop hviler på et rationale om, at ledige aktivt skal deltage i tilrettelæggelsen af deres egen tilbagevenden til arbejdsmarkedet, hvilket ideelt set også må betyde en vis grad af medbestemmelse på jobplanens indhold, herunder fastsættelsen af den lediges aktivering og beskæftigelsesmål. Og hvis denne medbestemmelse reelt finder sted, må det også formodes at afspejle sig i vurderingen af aktiveringsdeltagelsens udbytte, herunder om den har haft nogle gavnlige virkninger på bl.a. de efterfølgende muligheder for at finde et arbejde. Det modsatte scenarie må så også formodes at gøre sig gældende i tilfælde af manglende medbestemmelse.

Der kan dog også argumenteres for, at ovenstående forventninger er urealistiske eller ligefrem grænsende til det naive ud fra et rationale om, at det at opleve medbestemmelse på udarbejdelsen af egen jobplan måske nok er positivt for den enkelte, men at det er helt andre forhold, der spiller ind på, om aktiveringsdeltagelse opleves som gavnligt eller ej. Her kan bl.a. fremhæves typen af tilbud den enkelte har deltaget i, den enkeltes kvalifikationer og ønsket om reelt at komme i arbejde. Ydermere kan der argumenteres for, at *for* meget medbestemmelse kan svække den enkeltes efterfølgende jobmuligheder ud fra et rationale om, at ledige (særligt de mere ressourcetsvage) ikke er i stand til at vurdere, hvad der er til deres

eget bedste, hvorfor de ofte vil træffe uhen-sigtsmæssige beslutninger (Mead 1986).

Artiklen er struktureret som følger: Det efterfølgende afsnit giver et kort rids af udviklingen fra lanceringen af individuelle handlingsplaner i 1994 til jobplanernes indførelse i 2003 og det indkredses nærmere, hvad det er for et arbejdsmarkedspolitisk instrument, vi har med at gøre. Dernæst præciseres artiklens anlagte perspektiv bl.a. med afsæt i en diskussion af, hvordan vinklingen adskiller sig fra de eksisterende undersøgelser på området. Det tredje afsnit præsenterer nærmere analysernes datagrundlag, empiri og analysemetoder, hvorefter den empiriske analyse følger. I det femte afsnit opsummeres artiklens konklusioner.

Fra individuelle handlingsplaner til jobplaner

Skiftet fra en passiv til en mere aktiv arbejdsmarkedspolitik i Danmark blev, som nævnt, stadfæstet med den første store arbejdsmarkedsreform i 1993¹, og individuelle handlingsplaner var derfor et af de første aktive arbejdsmarkedspolitiske instrumenter, der blev lanceret². Indførelsen heraf repræsenterede et skifte i retning af en mere behovsorienteret og fleksibel indsats og et brud med den hidtidige mere regelstyrede indsats (Jørgensen 2008). I forbindelse med arbejdsmarkedsreformen 'Flere i Arbejde' fra 2003 blev benævnelsen 'individuelle handlingsplaner' dog erstattet med 'jobplaner', hvilket også afspejlede sig i 'planens' karakter, da det direkte jobfokus bl.a. blev styrket (Jørgensen 2008). Før 2003 var der således en stærkere betoning af, at planens indhold skulle blive til i samarbejde mellem den ledige og AF/kommunen, herunder at den både skulle afspejle den enkeltes ønsker og forudsætninger samt arbejdsmarkedets behov (Olesen 2001). Som følge af ændringerne i 2003 kom det til at stå mere

centralt, at udarbejdelsen af jobplaner skulle bidrage til en afklaring af, hvordan mulighederne for at få varig beskæftigelse på det almindelige arbejdsmarked kunne forbedres. Det kom bl.a. til udtryk ved præciseringer af, at planen skulle tage afsæt i den enkeltes beskæftigelsesmål, samt at den – så vidt det er muligt – skulle rette sig mod beskæftigelse inden for områder med behov for arbejdskraft.

Frem til i dag har 'planer' indgået som et centralt led i udmøntningen af arbejdsmarkeds- og socialpolitikken. Det at gøre brug af kontrakter, samtale og dialog i myndighedsudøvelsen er dog ikke noget, der alene hører dette område til, da brugen heraf repræsenterer en bredere samfundsmæssig tendens, der kan rummes under termen 'det aktive medborgerskab' (se bl.a. Born & Jensen 2008; 2010; Hvinden & Johansson 2007). Det, der står centralt i den nye samfundstendens, som jobplanerne repræsenterer, er medbestemmelse og borgerinddragelse – på godt og ondt – og at ledige aktivt skal deltage i tilrettelæggelsen af deres egen tilbagevenden til arbejdsmarkedet samt inddrages i myndighedsudøvelsen gennem brug af dialog og samtale (Born & Jensen 2008).

Selvom der er skabt rum for medbestemmelse og borgerinddragelse, så er det ikke givet på forhånd, at det reelt finder sted, da det i praksis afhænger af den enkeltes evner til at forholde sig til sin egen fremtid og indgå i en forhandlingssituation (Olesen 2001; Born & Jensen 2010).³ Hertil kommer, at beskæftigessystemet siden 1994, hvor de individuelle handlingsplaner blev indført, har haft mulighed for at fastsætte indholdet i planen i tilfælde af manglende opnåelse af enighed. Og siden 1994 har manglende accept af planens indhold (og generelt manglende opfyldelse af aktiveringsforpligtelserne) kunnet få økonomiske konsekvenser for den enkelte ledige (Langager 1997, 53).

Jobplaner og medbestemmelse

Hvorvidt ledige har medbestemmelse på deres egen jobplan, og hvordan den i så fald kommer til udtryk, herunder om der er blevet taget højde for den enkeltes ønsker og behov på den ene side og arbejdsmarkedets behov på den anden, som formelt er intentionen, er blevet belyst i en række danske undersøgelser af den konkrete implementering af handlings-/jobplaner (Langager 1997; Olesen 2001; Olsen 2006; Eskelinen et al. 2002; Caswell et al. 2002).

I forhold til dagpengemodtageres oplevelse af medbestemmelse og medinddragelse i 1990'erne (som er den gruppe og den periode, som de foreliggende undersøgelser primært har haft fokus på) er den gennemgående konklusion, at størstedelen af de ledige oplever medbestemmelse – men ikke alle (Langager 1997; Eskelinen et al. 2002). Med hensyn til lediges vurdering af jobplanen gives der et indtryk af, at nogle er meget tilfredse med jobplanen og tillægger den stor betydning, mens andre anser handlingsplanen som værende ubrugelig (Eskelinen et al. 2002; Olesen 2001).

Sammenhængen mellem oplevelsen af selve processen med oplevelsen af udfaldet af processen er også blevet belyst. Her fandt Langager (1997) bl.a. at jo højere uddannelsesniveau og jo lavere alder, desto større oplevelse af at have indflydelse på handlingsplanens indhold. Langager (1997) fandt også, at de lediges tilfredshed med deres handlingsplan afhang af, om de havde oplevet indflydelse på udarbejdelsen (s. 56-63). Nedenstående citat er sigende for nogle af de mønstre, som Langager (1997) fandt:

“Des bedre rustet den ledige har følt sig til at deltage i udformningen af handlingsplanen, des mere har den ledige selv været med til at præge indholdet i handlingsplanen, og des mere handlingsplanen har taget hensyn til den lediges oprindelige beskæftigelses-/ud-

dannelsesønsker (og ikke kun har set på den lediges muligheder for beskæftigelse), i desto større omfang svarer den lediges beskæftigelsesønsker således til det beskæftigelsesmål, der er angivet i handlingsplanen” (Langager 1997, 60-62).

Også i en kvalitativ undersøgelse blandt langtidsledige dagpengemodtagere fandt Caswell et al. (2002), at dem, der havde en positiv vurdering af handlingsplanerne, også havde en oplevelse af selv at have defineret eller præget handlingsplanens indhold, mens de mere negative gav udtryk for, at de ikke var involveret i planlægningen af deres eget aktiveringsforløb (s. 67).

Det er ikke overraskende, at der tilsyneladende er en sammenhæng mellem oplevelsen af processen og tilfredsheden med planens indhold. Spørgsmålet er, om der også kan identificeres en sammenhæng mellem lediges oplevelse af medbestemmelse og det oplevede udfald af aktiveringsdeltagelsen? Særligt på to fronter søger artiklen at bidrage med ny viden og dermed supplere den eksisterende viden på området.

Først og fremmest ved at sammenkæde oplevelsen af processen med det oplevede udfald af aktiveringsdeltagelsen, hvilket ikke har været genstand for empirisk belysning i de foreliggende undersøgelser. For det andet ved at sammenligne modtagere af dagpenge med modtagere af kontanthjælp og en kontekst med jobplaner, da empiriske studier af kontanthjælpsmodtagere samt viden om brugen af jobplaner (fra 2003 og frem) er begrænset.

Hvorfor forvente at medbestemmelse gør en forskel?

Hvorfor forvente, at oplevelsen af medbestemmelse spiller ind på det oplevede udfald af aktiveringsdeltagelsen? Inden vi vender tilbage til dette vigtige spørgsmål præciseres det nedenfor, hvad der i denne

sammenhæng forstås ved 'medbestemmelse' og 'oplevelsen af aktiveringsdeltagelsens udfald'. Dvs. analysens afhængige og uafhængige variabler.

'Medbestemmelse' er et flertydigt begreb, hvilket også afspejler sig i de definitioner, der er blevet benyttet i de foreliggende undersøgelser (lediges beskæftigelsesønsker, oplevelsen af at være inddraget etc.). I artiklens anvendte datamateriale er der stillet et spørgsmål gående direkte på den lediges oplevelse af processen omkring udarbejdelsen af jobplanen: "Følte du på nogen måde, at jobplanen blev presset ned over hovedet på dig?" med tilhørende svarkategorier 'i høj grad', 'i nogen grad', 'i mindre grad' og 'slet ikke'. I denne artikel operationaliseres 'medbestemmelse' som det modsatte af at opleve, at 'jobplanen er blevet trukket ned over hovedet': 'Høj grad af medbestemmelse' omfatter således dem, der nævner, at de slet ikke har følt, at jobplanen blev trukket ned over hovedet på dem; 'nogen grad af medbestemmelse' er dem, der angiver, at de i mindre grad har følt, at jobplanen blev trukket ned over hovedet, 'mindre grad af medbestemmelse' er dem, der angiver, at de i nogen grad har følt jobplanen trukket ned over hovedet, og endelig svarer kategorien 'ingen medbestemmelse' til, at man i høj grad følte, at jobplanen blev trukket ned over hovedet⁴.

Det kan naturligvis diskuteres om fraværet af tvang er lig tilstedeværelsen af medbestemmelse. Strengt taget kan der være tale om en passiv accept af planens indhold, uden at der har været medbestemmelse, men også uden egentlig følelse af pres eller tvang. Vi vil dog argumentere for, at det benyttede spørgsmål er en god indikator for, hvorvidt processen med udarbejdelse af jobplanen har fungeret, som hensigtsklæringerne foreskriver – som et samarbejde mellem den ledige og jobcentret.

Med det 'oplevede udfald' af aktiveringsdeltagelsen er der i artiklen fokus på den

subjektive oplevelse af, om deltagelsen har gavnet jobmulighederne og selvtilliden. De to følgende spørgsmål anvendes som indikatorer:

"Synes du, at det har gavnet eller skadet dine jobmuligheder, at du har deltaget i dette/disse aktiveringstilbud?"

"Synes du, det har gavnet eller skadet din selvtillid, at du har deltaget i dette/disse aktiveringstilbud?"

Hvorvidt lediges deltagelse i aktivering reelt har ført til selvforsørgelse har været genstand for størstedelen af opmærksomheden i den eksisterende forskning på området (se bl.a. Bolvig et al. 2001, 147-52; Calmfors et al. 2002; Rosholm & Svarer 2004; Graversen & van Ours 2008). Det, vi har fokus på her, er, som det fremgår af spørgsmålsformuleringen, ikke, hvorvidt selvforsørgelse er opnået, men hvorvidt de ledige oplever, at aktiveringsdeltagelsen har gavnet deres muligheder for at få et arbejde samt gavnet selvtilliden mere generelt.

Bekæmpelse af marginalisering blandt personer, der står uden for arbejdsmarkedet, er blevet fremhævet som en vigtig målsætning i den mere gængse politiske retorik og endda senere formuleret eksplicit fra politisk side (Arbejdsministeriet 2000,19-23). Endvidere har undersøgelser vist, at arbejdslediges deltagelse i aktivering i sig selv kan have en positiv afsmittende indvirkning på andre og mere sociale områder af tilværelsen end blot beskæftigelse (se bl.a. Oddy et al. 1984; Korpi 1997; Creed et al. 1998). I artiklen gøres der brug af et selvtillidsmål, som repræsenterer én ud af flere indikationer på, om aktiveringsdeltagelse bidrager til bekæmpelse af social marginalisering (se bl.a. Halvorsen 1999).

I og med at koblingen mellem 'processen' omkring udarbejdelsen af job/hand-

leplaner og aktiveringsdeltagelsens 'udfald' ikke har været genstand for nævneværdig empirisk interesse er det heller ikke overraskende, at mere analytiske – og teoretiske overvejelser er fraværende. Alligevel vil vi nedenfor fremføre tre 'forventninger': En positiv, en neutral og en mere negativ.

Den 'positive' forventning tager afsæt i hensigtserklæringen om, at ledige aktivt skal deltage i tilrettelæggelsen af deres egen tilbagevenden til arbejdsmarkedet. Ideelt set må det også betyde medbestemmelse på jobplanens indhold, herunder fastsættelsen af den lediges aktivering og beskæftigelsesmål. Og hvis denne medbestemmelse reelt finder sted, må det også formodes at afspejle sig i vurderingen af aktiveringsdeltagelsens udbytte, herunder om den har haft nogle gavnlige virkninger på de efterfølgende muligheder for at finde et arbejde. Det modsatte kan så også formodes at gøre sig gældende, hvis medbestemmelsen ikke har fundet sted.

I forlængelse af ovenstående kan der argumenteres for, at indflydelse på egen jobplan, herunder det at blive taget alvorligt og være 'herre i eget hus', kan have nogle generelle positive virkninger på, hvordan det at deltage i aktivering – som substitut for et job – kan bidrage til bekæmpelsen af social marginalisering. Igen ud fra et rationale om, at det at deltage i aktiveringstilbud, der giver mening for den enkelte, vil afspejle sig i vurderingen heraf.

Ovenstående hviler på en antagelse om, at oplevelsen af medbestemmelse er ensbetydende med, at den også har fundet sted. Om det reelt er tilfældet er naturligvis op til diskussion.

Der kan dog også argumenteres for, at ovenstående forventning ikke holder stik. Eller måske ligefrem grænser til det naive.

Det at opleve medbestemmelse på udarbejdelsen af egen jobplan er måske nok positivt for den enkelte, men det er helt andre

forhold, der spiller ind på, om det at deltage i aktivering opleves som gavnligt eller ej, herunder typen af tilbud den enkelte har deltaget i, ønsket om reelt at komme i arbejde etc. Medbestemmelse på udarbejdelsen af egen jobplan har derfor ikke nogle negative følger for aktiveringsdeltagelsen udfald, men heller ikke nogen positive.

Endelig har vi den 'negative' forventning, der med afsæt i en paternalistisk logik argumenterer for, at for meget medbestemmelse ligefrem kan være negativt, og at aktivering skal gennemføres ved tvang, eftersom de ledige (særligt de mere ressourcesvage) ikke er i stand til at vurdere, hvad der er til deres eget bedste, hvorfor de ofte vil træffe uhensigtsmæssige beslutninger. I stedet skal de guides af systemet – eller ligefrem tvinges, da medbestemmelse vil kunne ødelægge processen, frem for at forbedre jobmulighederne (se bl.a. Mead 1986).

For empirisk at adskille disse scenarier fra hinanden er det helt afgørende, at der kontrolleres for en række potentielle 'forstyrrende' faktorer, som bl.a. alder, ønsket om arbejde, typen af aktivering etc. F.eks. er det vigtigt at undersøge, om det blot er dem, der virkelig ønsker et arbejde, som er positive overfor processen omkring jobplanens udarbejdelse såvel som aktiveringsdeltagelsen udfald, samt om vurderingen af aktiveringsdeltagelsen udfald afspejler, hvilken type af aktiveringstilbud den enkelte har deltaget i. Hvilke kontrolvariabler, der er anvendt og en nærmere begrundelse herfor, kommer vi nærmere ind på i analysen.

Datagrundlag

Artiklens empiriske analyse baserer sig på en omfattende, repræsentativ surveyundersøgelse blandt ledige, indsamlet i Danmark i perioden 2006/2007. Stikprøven er udtrukket tilfældigt fra Danmarks Statistiks regi-

Tabel 1. Arbejdsmarkedsparate kontanthjælpsmodtagere (match 1-4) samt dagpengemodtagere, 2007, opdelt på baggrundsfaktorer, pct.

	Dagpengemodtagere	Kontanthjælpsmodtagere
Total N	511	450
Køn		
Mand	45,6	35,6
Kvinde	54,4	64,4
Alder		
-29 år	6,5	21,6
30-39 år	20,2	29,6
30-49 år	21,7	27,3
40-59 år	46,0	18,0
60+ år	5,7	3,6
Civilstand		
Gift / samlevende	65,2	38,2
Ugift	20,0	35,8
Skilt / separeret/enke/enkemand	14,9	25,8
Uddannelse		
Kun folkeskole	24,5	55,5
Gymnasie/HF, HTX,HH	5,5	4,0
Erhvervsuddannelse	25,2	6,9
Kort videregående	9,6	13,3
Mellemlang videregående	17,2	6,4
Lang videregående/forskerniveau	16,4	7,1
Generel helbredstilstand		
Meget god	30,8	11,6
God	38,5	19,3
Rimelig	24,0	23,3
Dårlig	5,2	30,0
Meget dårlig	1,5	15,8

ster over alle registrerede ledige. Datamaterialet er rensset for ikke-fuldendte besvarelser mv. og inkluderer herefter telefoninterviews med i alt 961 kontanthjælpsmodtagere og dagpengemodtagere i alderen 18-64 år⁵.

I analysen sondres der mellem modtagere af dagpenge overfor modtagere af kontanthjælp. Sidstnævnte indeholder de

kontanthjælpsmodtagere som, da stikprøven blev udtrukket, var klassificeret som arbejdsmarkedsparate og derfor var forpligtet til at stå til rådighed for arbejdsmarkedet (dvs. matchgruppe 1-4⁶).

Reglerne for at modtage dagpenge og kontanthjælp er gennem årene blevet harmoniseret og særligt siden 2003 er der fra

politisk side blevet argumenteret for, at der er flere ligheder mellem dagpenge- og kontanthjælpsmodtagere, end der er forskelle, hvorfor de to grupper burde placeres i den samme ydelseskategori. Som det fremgår af tabel 1 på foregående side, er der dog ikke umiddelbart belæg herfor. Tværtimod så er der væsentlige forskelle at spore, hvilket også er tilfældet, når det alene er matchgruppe 1-3, der sammenlignes (se bl.a. Clement 2011, under udgivelse).

Som det videre fremgår af tabel 1, er der med gruppen af kontanthjælpsmodtagere tale om en samlet set relativt ressourcetsvag gruppe, der, sammenlignet med modtagere af dagpenge, er kendetegnet ved et markant lavere uddannelsesnivea og et betydeligt dårligere selvvurderet helbred. Samtidig er det også en meget heterogen gruppe, hvor spredningen på samtlige variable er stor; nogle kæmper kun med arbejdsløsheden, mens andre oplever en række problemer udover det at være arbejdsløs. Gruppen er desuden overrepræsenteret af kvinder og enlige, hvilket dog kan skyldes, at gruppen har en noget lavere gennemsnitsalder end gruppen af dagpengemodtagere.

Det, at alle de ledige i vores stikprøve (dagpenge – såvel som kontanthjælpsmodtagere) på daværende tidspunkt (2006/2007)

var klassificeret som værende arbejdsmarkedssparate, betyder, at de var omfattet af regler om ret og pligt til aktivering og det lovfæstede krav om, at der skal udarbejdes en jobplan. Alligevel angiver forholdsvis mange, at de ikke har fået udarbejdet en jobplan. Det ses således i tabel 2, at omkring 46 procent af dagpengemodtagerne og 63 procent af kontanthjælpsmodtagerne angiver, at de ikke har fået udarbejdet og godkendt en plan i samarbejde med kommunen/AF. Den høje andel kan formentlig henføres til, at respondenterne på interviewtidspunktet ikke havde passeret de gældende regler for 'ret og pligt til aktivering' (som minimum havde gruppen af ledige på daværende tidspunkt været arbejdsløse i fem måneder). Endvidere kan den høje andel være et udtryk for, at de ledige ikke selv har været opmærksomme på, at de har fået udarbejdet en plan. En undersøgelse fra Norge og Sverige finder således bl.a., at selvom ansatte i kommunerne gav udtryk for, at de havde udarbejdet jobplaner for alle arbejdsløse ydelsesmodtagere, så var det ikke noget, de ledige kunne nikke genkendende til (Halvorsen et al. 2007, 88-89; se også Langager 1997). At der tilsyneladende kan være blevet udarbejdet jobplaner, uden at de ledige selv har været opmærksomme på det, kan umiddelbart ses som en indika-

Tabel 2. *Andel af henholdsvis arbejdsmarkedssparate kontanthjælpsmodtagere (match 1-4) og dagpengemodtagere, der har fået udarbejdet en individuel jobplan, 2007, pct.*

	Dagpengemodtagere	Kontanthjælpsmodtagere
Har du under din nuværende arbejdsløshedsperiode fået udarbejdet og godkendt en individuel jobplan i samarbejde med AF/kommunen?		
Ja	54,4	36,9
Nej	45,6	63,1
Total N	504	444

N total: dagpenge: 504, kontanthjælp: 444

N – har fået lavet jobplan: dagpenge: 274, kontanthjælp: 164

N – har været i aktivering: dagpenge: 354, kontanthjælp: 295

N – har både fået lavet jobplan og deltaget i aktivering: dagpenge: 264, kontanthjælp: 154

tor på, at medbestemmelsen i processen har været om end yderst begrænset.

For ikke at drage forhastede konklusioner fokuseres der i nedenstående analyse imidlertid *alene* på dem, som *selv* angiver, at de har fået udarbejdet en jobplan, hvilket vil sige 274 dagpengemodtagere og 164 kontanthjælpsmodtagere. Den reelle andel af ledige, der oplever ikke at have haft medbestemmelse i tilrettelæggelsen af deres ledighedsperiode, kan således meget vel tænkes at være endnu større, end artiklens analyser vidner om.

Metodiske overvejelser

Der kan argumenteres for, at vi med medbestemmelse i processen omkring udarbejdelsen af individuelle jobplaner, herunder mødet mellem ledige og frontlinjepersonalet, har at gøre med et komplekst fænomen, som bedst lader sig studere som processer og mekanismer frem for kausalitet og effekter (se bl.a. Olesen 2006). Dette understøttes af, at der ikke er indbygget nogen direkte intervenserende virkemidler i jobplanerne, hvorfor det ikke giver mening at søge efter en direkte effekt heraf.

Vi medgiver naturligvis, at der er tale om et komplekst fænomen, men argumenterer samtidig for, at sammenhængen mellem oplevelsen af processen og oplevelsen af udfaldet af aktiveringsdeltagelsen bedst lader sig studere ved brug af surveydata. Generelt er det dog en metodisk øvelse at udtale sig om udfaldet af aktiveringsdeltagelse, og når udgangspunktet er surveydata, er det en særlig type af problemstillinger, der melder sig på banen. Det skal understreges, at artiklen ikke sigter mod at måle 'effekter' i klassisk statistisk forstand men at undersøge, hvorvidt lediges oplevelse af processen har betydning for deres subjektive vurderinger af udfaldet af aktiveringsdeltagelsen. Dermed er der en række problemstillinger,

der knytter sig til egentlige effektstudier inden for aktiveringsforskningen, som ikke er så presserende her, bl.a. spørgsmålet om selektionseffekter og kausalitet.

Det gennemgående type af mål, der benyttes i undersøgelsen, er derfor de lediges subjektive vurderinger, som både benyttes til at indfange graden af medbestemmelse i processen og som et mål for deltagernes egen vurdering af aktiveringens betydning for deres jobmuligheder og selvtillid. Der kan argumenteres for, at den eneste måde, hvorpå medbestemmelse i processen omkring udarbejdelsen af jobplanerne lader sig undersøge, er ved at spørge ind til oplevelsen af medbestemmelse. Dog er der også en række problemer forbundet med denne type af mål – særligt hvis det benyttes til at vurdere udfaldet af f.eks. et aktiveringsforløb. Bl.a. rejser det spørgsmålet om, hvorvidt de personer, der har haft en positiv oplevelse af selve aktiveringsdeltagelsen, efterrationaliserer (særligt efter et stykke tid) og dermed har en tendens til at huske selve processen omkring udarbejdelsen af jobplanen som mere positiv (eller negativ), end den egentlig var. Det er nogle af de spørgsmål, vi vender tilbage til afslutningsvist.

Analyse

Nedenfor undersøges først oplevelsen af medbestemmelse i processen omkring udarbejdelsen af jobplanen og oplevelsen af aktiveringsdeltagelsens udfald særskilt for henholdsvis kontanthjælps- og dagpenge-modtagere, hvorefter blikket vendes mod hovedessensen og spørgsmålet om, hvorvidt der er en reel sammenhæng af spore.

Oplevelsen af medbestemmelse og udfaldet

Af tabel 3a fremgår det, hvor stor en andel af dagpenge- og kontanthjælpsmodtagerne,

Tabel 3a. *Vurdering af jobplanprocessen. N= dem, der angiver at have fået udarbejdet en jobplan i løbet af deres ledighedsperiode (432)*

	Dagpengemodtagere	Kontanthjælpsmodtagere
Følte du på nogen måde, at jobplanen blev trukket ned over hovedet på dig?		
I høj grad	23,8	28,8
I nogen grad	17,1	15,3
I mindre grad	10,4	14,1
Slet ikke	48,7	41,7
Total N	269	163

der oplever, at de har fået trukket jobplanen ned over hovedet.

På linje med resultaterne i den eksisterende forskning jf. afsnit 3, fremtræder der ikke umiddelbart nogen entydige tendenser og der er ikke bemærkelsesværdige forskelle at spore på de to ledighedsgrupper. En forholdsvis stor andel af både dagpenge – og kontanthjælpsmodtagerne giver således udtryk for, at jobplanen ‘i mindre grad’ eller ‘slet ikke’ er blevet trukket ned over hovedet på dem, hvilket kan tolkes som, at begge grupper oplever en relativ høj grad af medbestemmelse – eller i hvert fald et fravær af tvang. Dog er der samtidig en forholdsvis stor andel (23,8 % blandt dagpengemodtagerne og 28,8 blandt kontanthjælpsmodtagerne), der giver udtryk for, at det ‘i høj grad’ har været tilfældet og en forholdsvis stor andel, der angiver ‘i nogen grad’. Således er spredningen stor, og selvom kontanthjælpsmodtagerne synes at være mere negative end modtagere af dagpenge, tyder den ensartede fordeling imidlertid på, at forklaringen på forskelle i oplevelsen af medbestemmelse næppe skal findes i typen af ledighed.

Heller ikke af tabel 3b er der nogen entydige tendenser at spore. Over halvdel af dagpengemodtagerne angiver såle-

des, at aktiveringsdeltagelsen har gavnet jobmulighederne meget eller lidt (omkring 52 %), mens en lidt større andel oplever en positiv indvirkning på selvtilliden (omkring 55 %). Andelen, der angiver en positiv vurdering af deltagelsen, er noget lavere blandt kontanthjælpsmodtagere, hvor henholdsvis 37 % og 48 % giver udtryk for, at deltagelsen meget eller lidt har gavnet jobmulighederne og selvtilliden. For både dagpenge – og kontanthjælpsmodtagere gælder, at det i højere grad er selvtilliden frem for jobmulighederne, som aktiveringsdeltagelsen menes at have gavnet.

Det er bemærkelsesværdigt, at aktiveringsdeltagelsen tilsyneladende i højere grad har bidraget til at gavne dagpengemodtagernes selvtillid end tilfældet er for kontanthjælpsmodtagere, da det ofte fremføres, at det specielt for mere ressourcetsvage ledige er vigtigt at fokusere på, hvordan aktiveringsdeltagelsen virker end på livskvaliteten (se bl.a. Breidahl & Clement 2010).

Endvidere fremgår det af tabel 3b, at kontanthjælpsmodtagerne i noget højere grad end dagpengemodtagere er af den opfattelse, at aktiveringen ligefrem har haft en skadelig indvirkning. Om denne mere negative vurdering kan kædes sammen med en tilsvarende manglende oplevelse af medbe-

Tabel 3b. *Vurdering af det oplevede udfald. N= både jobplan og aktivering*

	Dagpengemodtagere	Kontanthjælpsmodtagere
Synes du, at det har gavnet eller skadet dine jobmuligheder, at du har deltaget i aktivering?		
Ja, gavnet meget	25,7	15,9
Ja, gavnet lidt	26,1	21,7
Har hverken gavnet eller skadet	44,4	51,6
Nej, har nærmere skadet	3,8	10,8
Total N	261	157
Synes du, at det har gavnet eller skadet din selvtillid, at du har deltaget i aktivering?		
Ja, gavnet meget	27,6	19,6
Ja, gavnet lidt	27,6	27,2
Har hverken gavnet eller skadet	34,7	34,2
Nej, har nærmere skadet	10,1	19,0
Total N	268	158

stemmelse i processen, ser vi nærmere på nedenfor.

Sammenhængen mellem medbestemmelse og det oplevede udfald

Som nævnt benyttes spørgsmålet om, hvorvidt 'jobplanen føles trukket ned over hovedet' i det følgende som en indikator for graden af medbestemmelse i processen. I tabel 4 ses de direkte og ukontrollerede sammenhænge mellem graden af medbestemmelse og de lediges egen vurdering af aktiveringens indvirkning på henholdsvis selvtilliden og jobmulighederne.

For overskuelighedens skyld er sammenhængen illustreret ved simple PDI-værdier, udregnet som andel positive vurderinger fratrukket andel negative vurderinger. Jo højere positiv værdi, jo mere positiv er vurderingen, mens negative værdier omvendt er et udtryk for en overvægt af negative vurderinger. Derudover vises en korrelationskoefficient, Pearson's R, der angiver

styrken af sammenhængen samt signifikansniveauet for de enkelte sammenhænge: Jo højere korrelationskoefficient, desto stærkere er sammenhængen (se også noten under tabel 4).

For begge grupper er der en stærk positiv sammenhæng at spore: Tendensen er tydelig for begge grupper og understøtter den 'positive' forventning om, at jo højere grad ledige føler, at de har haft medbestemmelse på tilrettelæggelsen af forløbet, des mere tilbøjelig er de til at vurdere aktiveringsdeltagelses udfald som værende gavnlig. Det er både tilfældet for vurderingen af aktiveringens gavnlige virkninger for jobmulighederne og selvtilliden.

Der er tale om pæne, fuldt signifikante korrelationsværdier. I tråd med tabel 3b ser vi, at dagpengemodtagere generelt er mere positive end kontanthjælpsmodtagere, hvilket er tilfældet uanset hvilken grad af medbestemmelse, den ledige føler at have haft. Det skal dog også nævnes, at korrelationsef-

Tabel 4. *Sammenhængen mellem oplevelse af medbestemmelse i processen og vurdering af henholdsvis om aktivering har gavnet selvtilliden og om aktiveringen har gavnet jobmulighederne, opdelt efter type af ledighed. PDI-værdier og Pearson's R*

	Vurdering af, hvorvidt aktivering har gavnet selvtilliden	Vurdering af, hvorvidt aktivering har gavnet jobmuligheder
Arbejdsløs på kontanthjælp		
Høj grad af medbestemmelse	49,4	38,2
Nogen grad af medbestemmelse	40,9	28,6
Mindre grad af medbestemmelse	13,0	21,7
Ingen medbestemmelse	0,0	11,3
N	157	156
Pearson's R	.29***	.24**
Arbejdsløs på dagpenge		
Høj grad af medbestemmelse	60,4	58,7
Nogen grad af medbestemmelse	38,4	42,4
Mindre grad af medbestemmelse	34,8	51,1
Ingen medbestemmelse	25,0	27,9
N	264	258
Pearson's R	.24***	.19**

*** Signifikant på .001 niveau

** Signifikant på .01 niveau

* Signifikant på .05 niveau

Note: PDI (Procent Difference Index) er et beregnet mål, der måler holdnings-tendensen: Den fremkommer ved at trække andelen af negative svar (at aktiveringsdeltagelsen nærmere har skadet henholdsvis selvtilliden og jobmulighederne) fra andelen af positive svar (at aktivering har gavnet henholdsvis selvtilliden og jobmulighederne). Jo højere positiv værdi, jo mere positiv vurderes effekten af aktiveringen, og jo højere negativ værdi, jo mere negativ vurderes effekten.

Pearson's R er en korrelationskoefficient, der viser styrken af sammenhængen mellem vores variable, hvor vi forventer en lineær sammenhæng. Koefficienten kan ligge mellem -1 og +1. Jo tættere koefficienten er på ± 1 , jo stærkere er sammenhængen.

effekten på begge afhængige variable er stærkere for kontanthjælpsmodtagere. Det tyder således på, at medbestemmelse umiddelbart har større betydning for kontanthjælpsmodtagernes vurderinger af aktiveringsdeltagelsens udfald end for dagpengemodtagernes.

Tabel 5 viser en række mere detaljerede korrelationsanalyser af sammenhængen mellem graden af medbestemmelse og vurdering af aktiveringens indflydelse på

såvel jobchancer som selvtillid, samlet for begge grupper af ledige. Tabellen indeholder alene korrelationskoefficienterne og signifikansniveauerne. Løbende inddrages en række kontrolvariable (model 2-6), hvormed robustheden af de fundne sammenhænge (den bivariate) udfordres. Dermed undersøges det, om det i virkeligheden er andre forhold – end selve oplevelsen af medbestemmelse – der har betydning for

Tabel 5. Bivariat korrelation mellem grad af medbestemmelse i processen og vurdering af aktiveringens indflydelse på såvel jobchancer som selvtillid. Partielle korrelationer med kontrol for typen af ledighed, typen af aktivering, tid som ledig, helbred, arbejdsorientering, samt relevante baggrundsvariable. Korrelationskoefficienter og signifikansniveauer.

	Jobchancer	Selvtillid
(1) korrelation	.21***	.27***
(2) partiel korrelation: kontrolleret for køn, alder og uddannelse	.23***	.26***
(3) som (2), men med kontrol for type ledighed, matchgruppe og tid som ledig	.24***	.26***
(4) Som (3), men med kontrol for helbred	.23***	.24***
(5) Som (4), men med kontrol for arbejdsorientering	.21***	.24***
(6) Som (5), men med kontrol for typen af aktivering	.21**	.23***

*** Signifikant på 0,001 niveau

** Signifikant på 0.01 niveau

* Signifikant på 0,05 niveau

Note: Bivariat korrelation henviser til styrken af den oprindelige sammenhæng (dvs. sammenhængen mellem oplevelsen af processen og oplevelsen af udfaldet før der inddrages kontrolvariable), mens partielle korrelationer henviser til sammenhængens styrke efter inddragelse af kontrolvariable.

Pearson's R er en korrelationskoefficient, der viser styrken af sammenhængen mellem vores variable, hvor vi forventer en lineær sammenhæng. Koefficienten kan ligge mellem -1 og +1. Jo tættere koefficienten er på ± 1 , jo stærkere er sammenhængen.

lediges oplevelse af aktiveringsdeltagelsens udfald (jf. den 'neutrale' forventning), eller om medbestemmelsen har haft direkte negative følger.

Noget overraskende sker der intet med styrken af den oprindelige sammenhæng. Det er hverken tilfældet, når der kontrolleres for gængse baggrundsvariable i (2) (køn, alder og uddannelse), når en række relevante mellemkommende variable inddrages, herunder typen af ledighed, matchgruppeplacering og ledighedslængden (3). Særligt bemærkelsesværdigt er det, at den direkte korrelation også består efter kontrol for selvvalgt helbred (4) og arbejdsorientering (5), som ellers har vist sig at influere på vurderingen af det positive udfald af aktiveringsdeltagelsen på lediges selvtillid. Og som det fremgik af tabel 1, så er der en stor spredning i helbred både internt i ledighedsgrupperne og grupperne imellem. Bredahl & Clement (2010) finder bl.a., at

de ledige, der ikke ønsker et job og/eller som vurderer deres eget helbred som dårligt, har en signifikant mere negativ oplevelse af aktiveringsdeltagelsens udfald (jobmuligheder såvel som selvtillid) sammenlignet med dem, der ønsker et job, og som vurderer deres helbred som godt.

Ved inddragelsen af helbred som kontrolvariabel i (4) falder korrelationskoefficienten således minimalt på vurderingen af indflydelsen på selvtillid, mens inddragelsen af arbejdsorientering som kontrolfaktor (5) synes at påvirke vurderingen af indflydelse på jobchancerne. Dog igen minimalt. Ændringerne er i det hele taget yderst begrænsede i alle tilfælde, og kun på sammenhængen med selvtillid kan ses et samlet fald fra 0.27 til 0,23, selv efter inddragelse af de i alt ni kontrolfaktorer.

Endelig har vi model 6, hvor der kontrolleres for typen af aktivering. Heller ikke her mindskes den direkte effekt af graden

af medbestemmelse på vurderingen af aktiveringsdeltagelsens udfald og har derfor tilsyneladende ingen forklaringsværdi. Tidligere undersøgelser peger ellers på, at aktiveringstilbud bestående af privat løn-tilskud har en mere positiv indvirkning på lediges jobmuligheder end andre typer af aktiveringstilbud (se bl.a. Rosholm & Svarer 2011). Der skal dog tages forbehold for, at det kun har været muligt at inddrage dem, der har deltaget i én type aktiveringsforløb inden for de seneste 3 år.

Konklusion

Ser vi tendenser til, at ledige, der er af den opfattelse, at de selv har været inddraget i processen omkring udarbejdelsen af eget jobplan, også har en signifikant mere positiv og konstruktiv oplevelse af aktiveringsdeltagelsen udfald – operationaliseret som forbedrede jobchancer og en styrket selvtillid?

Det korte svar er ja. Det er også tilfældet efter kontrol for en række baggrunds – og mellemkommende variable. Særligt bemærkelsesværdigt er det, at sammenhængen også består efter kontrol for arbejdsorientering og helbred, som ellers har vist sig at influere på vurderingen af det positive udfald af aktiveringsdeltagelsen på lediges selvtillid. Overraskende er det også, at sammenhængen består efter kontrol for typen af aktivering.

Meget tyder således på, at medbestemmelse (eller oplevelsen heraf) *gør en forskel*,

og at der er empirisk belæg for den 'positive' forventning, da oplevelsen heraf tilsyneladende øver indflydelse på, om aktiveringsdeltagelsen vurderes som havde bidraget positivt, været nytteløs eller ligefrem har været med til at forværre de lediges fremtidsudsigter.

Men skyldes det blot, at vi har at gøre med efterrationaliseringer blandt de ledige, der var tilfredse med selve aktiveringsdeltagelsen, hvormed der er sket en spillover effekt til oplevelsen af processen? Eller kan den stærke sammenhæng henføres til, at den ledige reelt har haft medbestemmelse (og dermed ikke blot oplevet det) på jobplanen og den vej igennem sikret, at vedkommende har deltaget i opkvalificerende og relevante aktiveringstilbud, der stemmer overens med den enkeltes ønsker og behov, hvilket i sidste ende har medført, at den enkeltes jobmuligheder og selvtillid er blevet styrket som følge af aktiveringsdeltagelsen? Og er vi dermed på sporet af en effekt?

Vi mener, der er belæg for sidstnævnte, men afviser samtidig ikke, at de andre problematikker kan have styrket sammenhængen yderligere. Under alle omstændigheder vidner artiklens resultater om, at det at få presset jobplanen 'ned over hovedet' er meget ufrugtbart. Det bør give stof til eftertanke i tilrettelæggelsen af aktiveringspolitikken fremover – hvis det vel og mærke er intentionen, at det at deltage i aktiveringstilbud skal være en positiv oplevelse for den ledige.

NOTER

1 Dette skifte medførte bl.a. også – udover en reducere af dagpengeperioden – at arbejdsløse nu måtte deltage i en form for aktiveringsforanstaltning for til gengæld at få udbetalt dagpenge (se bl.a. Larsen & Andersen 2004; Jørgensen 2008).

2 Da individuelle handlingsplaner blev introduceret i 1994 sigtede de både mod modtagere af dagpenge (lov om en aktiv arbejdsmarkedspolitik) – og kontanthjælp (lov om kommunal aktivering). I 1998 blev det præciseret, at pligten vedrørende den individu-

- elle handlingsplan for kontanthjælpsmodtagere skulle være skriftlig (hvis det mentes at kunne fremme en sammenhængende indsats).
- 3 Hvorvidt dette skifte er positivt eller negativt, og hvorvidt det reelt har muliggjort øget borgerinddragelse og medbestemmelse, eller om tvang og sanktioner er blevet overskyggende, er der inden for den eksisterende litteratur på området ikke enighed om (for forskellige vurderinger heraf i en nordisk kontekst se Keskitalo (2007) og Halvorsen et al. (2007)).
 - 4 Betegnelsen 'oplevelse' og 'følelse' anvendes i denne artikel synonymt, og en variation i brugen bunder udelukkende i, at den konkrete spørgsmålsformulering anvender betegnelsen 'føler'.
 - 5 For yderligere detaljer om data, se den tekniske rapport på [http://vbn.aau.dk/da/projects/arbejdsmarkeds-og-velfaerdspolitikken-effekt-paa-lediges-arbejdsmarkedstilkyntning\(15f1430b-a7a8-44e3-a9ca-b6fecf17e0bb\).html](http://vbn.aau.dk/da/projects/arbejdsmarkeds-og-velfaerdspolitikken-effekt-paa-lediges-arbejdsmarkedstilkyntning(15f1430b-a7a8-44e3-a9ca-b6fecf17e0bb).html)
 - 6 Fra 2004 til 2010 blev alle arbejdsløse indplaceret i fem 'matchgrupperkategorier', hvilket indikerer deres grad af arbejdsmarkedsparathed: Matchgruppe 1 = direkte match, matchgruppe 2 = godt match, hvor kun få kvalifikationer mangler, matchgruppe 3 = delvist match, med nogle relevante kvalifikationer, matchgruppe 4 = lav grad af match, med kun få arbejdsmarkedsrelevante kvalifikationer og matchgruppe 5 = ingen match og umiddelbart ingen kvalifikationer, der kan anvendes på arbejdsmarkedet. For matchgruppe 1-4 er der fuld forpligtelse til at deltage i aktiveringstilbud.

REFERENCER

- Andersen, Jørgen Goul (2004): *Over – Danmark og Under – Danmark*, Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- Arbejdsministeriet (2000): *Effekter af aktiveringsindsatsen*, København, Arbejdsministeriet.
- Bolvig, Iben, Peter Jensen & Michael Rosholm (2001): *Effekter af aktiveringsindsatsen i Århus Kommune*, Århus, Centre for Labour Market and Social Research.
- Born, Asmund & Per H. Jensen (2008): Jobplaner og medborgerskabet – et nyt dispositiv, i *Tidsskrift for forskning og praksis i socialt arbejde*, 8, 15, 16-29.
- Born, Asmund & Per H. Jensen (2010): Dialogued-based activation – a new 'dispositif?', i *International Journal of Sociology and Social Policy*, 30, 5/6, 326-336.
- Breidahl, Karen Nielsen & Sanne Lund Clement (2010): Does Active Labour Market Policy have an Impact on Social Marginalization?, i *Social Policy & Administration*, 44, 7, 845-864.
- Calmfors, Lars, Anders Forslund & Maria Hemström (2002): *Does active labour market policy work? Lessons from the Swedish experiences*, Working Paper Series 2002: 4, IFAU – Institute for Labour Market Policy Evaluation.
- Caswell, Dorte, Leena Eskelinen & Stinne Louise Hansen (2002) *Langtidslediges erfaringer med Arbejdsformidlingen og aktivering*, AKF Forlaget.
- Clement, S. L. (2011): De marginaliserede, i Jørgen Goul Andersen (red.): *De mange ledige. Arbejdsløshed, ressourcer og trivsel*, forthcoming.
- Creed, P. A., R. E. Hicks & M. A. Machin (1998): Behavioural plasticity and mental health outcomes for long-term unemployed attending occupational training programmes, i *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 71, 2, 171-91.
- Eskelinen, Leena, Stinne Louise Hansen & Dorte Caswell (2002): *Langtidsledige, aktivering og arbejde*, AKF Forlaget.
- Graversen, Brian Krogh & Jan C. van Ours (2008): How to help unemployed find jobs quickly; Experimental evidence from a mandatory activation program, i *Journal of Public Economics*, 92, 2020-2035.
- Halvorsen, Knut (1999): *Arbejdsløshet som sosialt*

- problem*, Oslo University College, HiO-rapport 1999 no. 13.
- Halvorsen, Rune et al. (2007): The Challenges of decentralized delivery of services: the scope for active citizenship in Swedish and Norwegian activation policies, i Bjørn Hvinden & Håkan Johansson (red.): *Citizenship in Nordic Welfare states*, Routledge, 80-93.
- Hvinden, Bjørn & Håkan Johansson (red.) (2007): *Citizenship in Nordic Welfare states*, Routledge.
- Jørgensen, Henning (2008): Fra arbejdsmarkedspolitik til beskæftigelsespolitik – kosmetiske eller indholdsmæssige forskelle? i *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 10, 3, 8-23.
- Keskitalo, Elsa (2007): Individualizing welfare provision: the integrated approach of the Finnish activation reform, i Bjørn Hvinden & Håkan Johansson (red.): *Citizenship in Nordic Welfare states*, Routledge, 67-79.
- Korpi, Tomas (1997): Is utility related to employment status? Employment, unemployment, labor market policies and subjective well being among Swedish youth, i *Labour Economics*, 4, 2, 125-147.
- Langager, Klaus (1997): *Indsatsen over for de forsikrede ledige*, København, Socialforskningsinstituttet.
- Larsen, Christian Albrekt (2002): Policy paradigms and cross-national policy (mis) learning from the Danish employment miracle, i *Journal of European Public Policy*, 9, 5, 715-735.
- Larsen, Christian Albrekt & Jørgen Goul Andersen (2004): *Magten på borgen*, Magtudredningen, Aarhus Universitetsforlag.
- Mead, Lawrence (1986): *Beyond Entitlement: The Social Obligations of Citizenship*, New York, The Free Press.
- Oddy, Michael, Andrew Donovan & Rachel Pardoe (1984): Do government training schemes for unemployed school leavers achieve their objectives? A psychological perspective, i *Journal of Adolescence*, 7, 4, 377-386.
- Olesen, Søren Peter (2001): Handlingsplanssamtaler – en hånd mod de arbejdsløse eller konstruktivt samspil med systemet, i *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 3,3, 7-28.
- Olesen, Søren Peter (2006): *Møder mellem kon-tanthjælpsmodtagere og sagsbehandlere – kulegravning af kontanthjælpsområdet*, Beskæftigelsesministeriet.
- Rosholm, Michael & Michael Svarer (2011): *Effekter af virksomhedsrettet aktivering i den aktive arbejdsmarkedspolitik*, Rapport til Arbejdsmarkedsstyrelsen.
- Rosholm, Michael & Michael Svarer (2004): *Estimating the threat effect of active labour market programmes*, Working Paper no. 2004-06.

Karen Nielsen Breidahl, cand.scient.adm., ph.d.-stipendiat ved Institut for Statskundskab, Aalborg Universitet
e-mail: knb@dps.aau.dk

Sanne Lund Clement, cand.scient.adm., ph.d., lektor ved Institut for Statskundskab, Aalborg Universitet
e-mail: clement@epa.aau.dk